

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת חקת, תשס"ח
מספר 763מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

תבוא האם ותקנח

מצוות פרה אדומה נהפכה עם הדורות לאב-הטיפוס של ה"חוקים" – מצוות שהאדם אינו רואה בהן טעם והיגיון, ויש לקיימן (אך ורק) מכוח גזרת הבורא. במדרש במדבר (פרשה יט, ג) מובא שאפילו שלמה המלך, החכם מכל אדם, לא הצליח למצוא בה טעם:

ר' יצחק פתח: 'פֶל-זֶה נְסִיתִי בְחֻמָּה' (קה' ז:כג)... אמר שלמה: על כל אלה עמדתי ופרשה של פרה אדומה חקרתי ושאלתי ופשפשתי, 'אֲמַרְתִּי אֲחַכְמָה וְהִיא רְחוּקָה מִמְנִי'.

אבל בתלמוד הבבלי (יומא יד ע"א) מודגש שהנקודה ששלמה המלך לא הצליח לעמוד עליה היא תכונת אפר הפרה האדומה, ש"מטהרת את הטמאים ומטמאת את הטהורים". אין כאן בהכרח מניעה מלנסות ואף להצליח למצוא טעם וסברה באשר לשורשי המצווה עצמה.

אמנם במדרש רבה (פרשה יט, ח) מסופר על רבן יוחנן בן זכאי, שנדרש גם הוא לתמיהות שיש על פרה אדומה, ומסקנתו בדבר טעם המצווה חדה וברורה:

אמר להם: חייכם – לא המת מטמא ולא המים מטהרים; אלא אמר הקב"ה: חקה חקתי, גזירה גזרתי – אי אתה רשאי לעבור על גזרתי!

לפי ריב"ז, אין צורך (ואולי באמת אין) בהסבר למצווה זו מלבד שהיא גזרת הבורא, גם אם מספקים "הסברים" לשואלים-מתריסים חסרי תורה וקטני אמונה.

למרות האמור לעיל רש"י מביא בפירושו לתורה בסוף פרשת פרה אדומה הסבר למצווה ולפרטיה על פי ר' משה הדרשן. יסוד הדרשה אף הוא במד"ר, מיד וסמוך למאמר של ריב"ז: ומפני מה כל הקרבנות זכרים וזו נקבה? אמר ר' איבו: משל לבן שפחה שטינף פלטיין של מלך. אמר המלך: תבוא אמו ותקנח את הצואה! כך אמר הקב"ה: תבוא פרה ותכפר על מעשה העגל.

רש"י (בעיקר בפירושו ליט:כב) מרחיב בשם ר' משה את ההקבלה בין הפרה לעגל הזהב: הפרה באה משל ציבור, כמו הזהב לעגל; היא אדומה כולה לסמל את החטא (על דרך "חטאיכם כשנים" - יש' א:יח); היא נעשית לא על ידי אהרון, כי "אין קטיגור נעשה סניגור";¹ היא נשרפת, כפי שהעגל נשרף על ידי משה; היא מטמאת את כל הנוגעים והמתעסקים בה, כפי שעבודה זרה מטמאת;² ואת אפרה משליכים למים על מנת לטהר את ישראל, שוב כפי שעשה משה עם העגל.

תוספת להקבלה מספק בעל "כלי יקר" (יט:ב), בהסבירו שצבע הפרה – אדומה תמימה, נועד גם לייצג ממש את אדמומית הזהב, כתזכורת למה שגרם עודף זהב לעם ישראל בעבר. אפשר להוסיף שמעשה הפרה הוא "מחוץ למחנה", כדבר מנודה שיש לנו עניין להרחיקו ככל האפשר מירושלים ומהמקדש.

¹ באותה הרוח יש להבין את ההלכה שגם כהן גדול שכשר לעבודה הפרה בדורות ההמשך, חייב ללבוש בגדי לבן בלבד בעבודה זו, כמו ביום הכיפורים, שבו חל עיקרון דומה.

² הייתכן שסוד טומאת הטהורים וטיהור הטמאים הוא רעיון העבודה הזרה והכפרה עליה? טהור שבא במגע עם עבודה זרה נטמא ממנה, אך מי שנמצא בתהליך כפרה על אותו חטא יכול להיטהר על ידי כפרה זו.

אם כן, עלינו לברר מדוע תלתה התורה את הטהרה מטומאת המת במעין שחזור של חטא העגל בתהליך הכפרה עליו.³ התורה אף חוזרת פעמיים בפרשה על עונש הכרת הצפוי לטמא מת שנכנס למקדש בלי לעבור היטהרות באפר הפרה.

המהר"ל מפראג מסביר (בפירושו "גור אריה") שחטא העגל ביטל את מעלת ישראל שהושגה במעמד הר סיני, שבו נתכפר חטא האדם הראשון שבעקבותיו נגזר מוות על בני האדם. בזה חטא העגל הוא הגורם לחידוש המוות בעם ישראל, ועל כן יש צורך בכפרה על חטא זה בכל מגע עם מוות. ואכן, התורה דרשה את ההיטהרות באפר הפרה האדומה דווקא ממי שמבקש להיכנס למקדש, ולא בזמן החשיפה למוות.

בספר הכוזרי (א, צז) מסביר ריה"ל את המניעים לחטא העגל ואת משמעות החטא:

כי האומות כולם בזמן ההוא היו עובדים צורות... ומהם מי שמייחס זה אל הא-להים, כאשר אנחנו עושים היום במקומות המכובדים אצלנו עד שאנו מתברכים בהם ובעפרם ואבניהם.

והיו בני ישראל מצפים למה שייעד אותם משה, שיוריד להם ענין מאת ה' שיראו אותו ויקבילוהו... עד שנצטרכו מהם אנשים לבקש נעבד מורגש, יכוונו נגדו כשאר האומות, מבלי שיכחשו בא-להות מוציאם ממצרים.

וחטאתם היתה בציור אשר נאסר עליהם, ושייחסו ענין א-להי אל מה שעשו בידם ורצונם מבלי מצות הא-להים.

לפי ריה"ל, העגל נועד לספק מענה לכמיהה הטבעית של העם לעבודת ה' מוחשית בהעדר (מדומה) של המנהיג והמחוקק. העגל לא היה אלא ניסיון לגבש או להמציא פולחן לשם שמים⁴ על יסוד של רגש ואינטואיציה אנושית. החטא היה שה' כבר הזהיר בעשרת הדברות ומיד לאחריהן⁵ מלהשתמש במתווך גשמי כלשהו בעבודתו מלבד מה שפירט בתורה. עבודת ה' בכלל, על אחת כמה וכמה באמצעים גשמיים ופולחניים, יכולה להתקיים אך ורק במתכונת ובמידה שהבורא ציווה. חריגה מכך נחשבת עבודה זרה.

אפיק אלטרנטיבי אחר שהתורה מעלה ליצירת קשר עם העולם הרוחני בכלל הוא הקשר עם המתים והמוות. התורה מזהירה אותנו לבל ננסה להשיג ידע או מעלה רוחנית באמצעות המתים (דב' יח:יג):

לא-ימצא כף... קסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וחבר חבר ושאל אוב וידעני ודרש אל-המתים: פי-תועבת ה' כל-עשה אלה... תמים תהיה עם ה' א-להיך.

המתים – בני האדם שיצאו את העולם הזה ועברו לעולם רוחני, יכולים להיחשב אשנב לאותו עולם ואף לעבודת ה'.⁶ התורה מדגישה לנו שהקשר שלנו לרוחניות ועבודתנו את ה' חייבת להיות ישרה ותמימה עם ה' לבדו, בלי אמצעי תיווך כל שהם, מלבד נביא.

ושמא בשל כך מחייבת התורה את מי שנטמא למת או לקבר, ואולי נחשף לתחושות או מחשבות על חיבור לרוחניות באמצעות חשיפה זו, לשחזר את חטא העגל – חטא עבודת ה' אלטרנטיבית – ולכפר עליו, קודם שיוכל לשוב ולהיראות את פני ה' במקום אשר בחר לשכן שמו שם. הייתכן בכך מסר לדורנו?

שלמה גורן

רמת בית שמש

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

³ יש לציין שפרה אדומה נקראת בפירוש "חטאת" בתורה (במ' יט:ט), ובלשון חז"ל "פרת חטאת". ויש בעבודת הפרה כמה מאפיינים של חטאת פנימית: שבע הזיות באצבע אל מול הקודש, שרפת הפרה מחוץ למחנה, ובהלכותיה יש שדינה שווה לחטאות אחרות.

⁴ ומעניין שגם בניסיונות אחרים בתנ"ך להמציא עבודת ה' אלטרנטיבית, נזקקו לעגלים. למשל חטא ירבעם (מל"א יב:כח) ואולי גם פסל מיכה (שופ' יז).

⁵ ראו פירוש רש"י לשמות (כ:כ): "לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב".

⁶ ועינינו רואות כיום את התרחבות תופעת הקברים כ"מקומות קדושים" עם חגיגות ותפילות, ואכמ"ל.